

Anita Całek

Nowa teoria listu

BIBLIOTHECA IAGELLONICA. FONTES ET STUDIA
T. 34

NOWA TEORIA LISTU

BIBLIOTHECA IAGELLONICA. FONTES ET STUDIA

T. 34

Anita Całek

NOWA TEORIA LISTU

Kraków

© Copyright by Anita Całek, Biblioteka Jagiellońska
and Księgarnia Akademicka Sp. z o.o., 2019

Redaktor serii: Zdzisław Pietrzyk

Komitety redakcyjne: Monika Jaglarz, Lucyna Nowak, Jacek Partyka, Zdzisław Pietrzyk

Recenzent: prof. dr hab. Marek Stanisław, Uniwersytet Rzeszowski

Redakcja: Irena Gubernat

Projekt okładki: Marta Jaszczyk

Korekta i opracowanie indeksu: Szczepan Całek

Publikacja finansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego
ze środków MNiSW przyznanych na finansowanie badań naukowych.
Kwerenda zagraniczna w Grenoble sfinansowana w ramach międzynarodowego projektu
„Echanges et Partages franco-polonais en contexte européen: littératures,
culture et sciences humaines”, finansowanego z programu regionalnego SCUSI 17
przez francuski region Auvergne-Rhône-Alpes.

La Région
Auvergne-Rhône-Alpes

ISBN 978-83-8138-002-7
ISSN 1425-851X
DOI: 10.12797/9788381380027

KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Wprowadzenie	9
1. Listy w badaniach naukowych: rekonesans	19
1.1. Rzut oka na polskie badania epistolograficzne	20
1.1.1. Stefania Skwarczyńska i ujęcie diachroniczne teorii listu	25
1.1.2. Historycznoliterackie ujęcia listu: monografie i tomy wieloautorskie.	26
1.1.3. Polskie teorie listu – wstępna charakterystyka.	33
1.1.4. Paradoksy i kontrowersje w badaniach epistolograficznych	36
1.2. Rzut oka na zagraniczne kierunki badań nad epistolografią.	38
1.3. Nadmiar czy niedosyt?	44

CZĘŚĆ I: TEORIA I METODOLOGIA

1. List w kontekście genologicznym	53
1.1. Definicje listu w słownikach teoretycznoliterackich.	53
1.2. Historycznoliterackie ujęcie listu w różnych epokach	59
1.3. List jako gatunek literacki w koncepcji Stefanii Skwarczyńskiej	67
1.3.1. Kategoria „literatury stosowanej (użytkowej)” a list.	70
1.3.2. Paradoksalna natura listu	74
1.3.3. Definicja i charakterystyka listu.	76
1.3.4. Relacja: autor – list – rzeczywistość	79
1.4. Nowa definicja listu.	81
1.5. Konfiguracyjny i interakcyjny model listu.	83
2. Komunikacja i dialog w liście.	87
2.1. Problem dialogowej struktury listu w ujęciu językoznawczym	89
2.1.1. Pomiędzy mową a pismem.	90
2.1.2. Zasady analizy dyskursu	92
2.1.3. Językoznawcze teorie listu: w poszukiwaniu struktury	94
2.2. Sytuacja epistolarna jako rzeczywistość wykreowana kulturowo.	99
2.3. Komunikowanie się w perspektywie psychologicznej i socjologicznej ...	100
2.3.1. Kwadrat wypowiedzi – model Schulza von Thuna	102
2.3.2. Analiza konwersacyjna	106
2.4. Komunikacyjność listu – wielorakie perspektywy	109

3.	Ujawnianie siebie w liście: od podmiotu do podmiotowości epistolarnej	111
3.1.	Literaturoznawcze koncepcje podmiotowości epistolarnej	111
3.1.1.	Stefania Skwarczyńska i „psychologia twórcy listu”	112
3.1.2.	Kazimierza Cysewskiego koncepcja „podmiotu epistolarnego”	115
3.1.3.	Elżbieta Rybicka oraz Jerzy Lis o związkach listu z autobiografią	119
3.1.4.	Podmiotowość epistolarna – ku nowym perspektywom	122
3.2.	Podmiotowość epistolarna w ujęciu filozoficznym i psychologicznym	125
3.2.1.	Joanna Trzópek i tropienie podmiotowości	126
3.2.2.	Podmiotowość i „panowanie sobie”	129
3.2.3.	Podmiotowość w perspektywie współczesnej psychologii	136
3.3.	Podmiot epistolarny w sieci interakcji	138
4.	Od autokreacji i autoprezentacji do kreowania wizerunku w liście	141
4.1.	Językowe i literaturoznawcze rozumienie autokreacji	142
4.2.	Autoprezentacja jako sposób kształtowania własnego wizerunku	150
4.3.	Autokreacja jako proces kształtowania siebie	157
4.4.	List jako narzędzie kreowania reprezentacji siebie	167
5.	Świat wewnętrzny podmiotu i list jako jego reprezentacja	173
5.1.	Świadomość, czyli wiedza podmiotu o jego własnym istnieniu	176
5.2.	Intencjonalność i odróżnianie przekonań od pragnień	181
5.3.	Subiektywność stanów mentalnych a subiektywność listu	184
5.4.	Nieświadomość i ślady jej oddziaływania na podmiot	189
5.5.	Tworzenie reprezentacji świata wewnętrznego w liście	195
6.	Korespondowanie jako działanie	199
6.1.	Hierarchia nadawców i odbiorców w liście	199
6.2.	Performatywność listu i jego związki z rzeczywistością	204
6.3.	Praktykowanie epistolografii a rozwój kultury i literatury	207
6.4.	Samozwrotność listu, czyli praktyki Siebie	210
6.4.1.	Michel Foucault o liście i parezji	211
6.4.2.	Viktor E. Frankl o potrzebie i woli sensu	219

CZĘŚĆ II: INTERPRETACJE

1.	Strategie epistolarne Mickiewicza na tle sporu o romantyczność jego epistolografii	233
1.1.	Listowne spory o przyjaźń	237
1.2.	Mickiewicz – członek „rzeczpospolitej korespondencyjnej”	243
1.3.	Strategia pierwsza: kreowanie w listach przestrzeni spotkania	246
1.4.	Strategia druga: epistolograficzna parezja	248
1.5.	Strategia trzecia: od parezji do „rządu dusz”	249

2. „Stary” Mickiewicz: autoportret nieznany czy niechciany? Wokół listów z lat 1849-1855	253
2.1. Tematyka późnej korespondencji Mickiewicza	256
2.2. Twórczość w epistolograficznym lustrze	258
2.3. Życie pojmowane jako służba	260
2.4. Wiara jako oparcie i podstawa egzystencji	264
2.5. Cierpienie i hart ducha jako czynniki wewnętrznego wzrostu	265
2.6. Zwycięstwo nad rozpaczą i depresją	269
2.7. Zgoda na własną śmiertelność	271
3. Między zależnością a autonomią – dojrzewanie Juliusza Słowackiego w świetle jego korespondencji z matką	277
3.1. Dojrzałość – definicje i wyznaczniki dojrzewania	278
3.2. Wejście w dorosłość: poszukiwanie własnej drogi	283
3.3. Narodziny poety „narodowej rewolucji”	286
3.4. Między dziecięcym lękiem przed odrzuceniem a pragnieniem niezależności	288
3.5. Problematiczne relacje między matką a synem	292
3.6. W poszukiwaniu męskich wzorców	294
3.7. Poetycka a życiowa dojrzałość: o dwutorowości rozwoju	297
3.8. Bilans wczesnej dorosłości: problemy z wypełnieniem ról społecznych	301
3.9. „Męska” przygoda, czyli podróż na Wschód	306
3.10. Ku pełnej autonomii: dojrzała faza życia poety	312
4. Ojciec i ojcostwo w korespondencji Zygmunta Krasińskiego	317
4.1. Wincenty jako ojciec – od niespełnienia do kompensacji	320
4.2. Ojcostwo Wincentego w kategoriach władzy	324
4.3. Przekazywanie poglądów i wartości w postawach ojca	330
4.4. Ojciec i syn w epistolograficznych kreacjach i autokreacjach	332
4.5. Dysonans poznawczy jako psychologiczny mechanizm zafałszowań	338
4.6. Identyfikacja z ojcem w życiu i wobec śmierci	341
5. Wzniosłe idee i proza życia w korespondencji Marii Konopnickiej	345
5.1. Konopnicka na epistolograficznej scenie	346
5.2. Ukochać idee większe od trosk powszednich	348
5.3. Autoprezentacja w korespondencji z mężczyznami	352
5.4. Kobiecość Konopnickiej: trauma osierocenia i jej skutki	354
5.5. Świat materii – świat ducha	359
5.6. Samotność – chwila wytchnienia czy ciężar?	362

6. Listy Sławomira Mrożka i Zbigniewa Herberta – w poszukiwaniu tropów procesu twórczego	367
6.1. Herbert i Mrozek: deklaracje niewiary w realność natchnienia	368
6.2. Proces twórczy: ujęcie literaturoznawcze a psychologiczne	371
6.3. Świadomość i nieświadomość w procesie twórczym	373
6.4. Od prywatnych intuicji do społecznego świata symboli	374
6.5. U źródeł twórczości Herberta – bezinteresowna kontemplacja świata.	375
6.6. Mrozek: pisanie w oczekiwaniu na natchnienie	378
6.7. Wgląd i przepływ: psychologiczne ekwiwalenty natchnienia	380
6.8. Wypowiedzi Herberta: w poszukiwaniu tropów tworzenia	383
6.9. Listy Mrożka: śladami natchnienia	387
Zakończenie	395
Wykaz skrótów	399
Nota bibliograficzna	401
Bibliografia	403
Indeks nazwisk	435
Abstract	447
Résumé	449

Wprowadzenie

„Czym więc w swojej istocie jest list, owo zarazem zjawisko efemeryczne, jak chwila życia, która mija, i ów twór o skryształizowanej osi estetycznej, jak bratnie rodzaje literackie?” – pytała Stefania Skwarczyńska na wstępie pierwszej polskiej teorii listu, napisanej w roku 1937¹. Odpowiedź na to pytanie wcale nie jest prosta, podobnie jak złożona wydaje się natura listu, z czego badaczka doskonale zdawała sobie sprawę: „Chyba rzadko kiedy rozważanie teoretyczne spotyka się ze zjawiskiem tak przedziwnym, tak po prostu intrygującym swoją istotą jak list” – pisała – „ze zjawiskiem przy pozorach prostoty tak skomplikowanym, o tak różnorodnych możliwościach piękna, które tu nie zależą jedynie od artysty w autorze, lecz także od leżących poza nim warunków” [TL, s. 11-12].

Czym zatem jest list i dlaczego warto poświęcić mu szczególną uwagę, konstruować dla niego ramy teoretyczne i proponować szeroki kontekst jego interpretacji? Chociaż wiele prób odpowiedzi na to pytanie pojawi się w kolejnych rozdziałach tej książki, chciałabym na razie zatrzymać się na kilku, pozwalających wskazać najistotniejsze perspektywy, w których będzie on tu rozpatrywany.

List – jako jeden z najstarszych gatunków literackich – niezmiennie towarzyszy człowiekowi piśmiennemu, dokumentując jego zmagania się z rzeczywistością, pozwalając mu przejrzeć się w tekście jak w lustrze i pozostawić w nim na zawsze utrwalone swe własne odbicie. Jak pisze Joana Correia de Magalhães, list to tekst rodzący się z nieobecności adresata i samotności nadawcy, pragnącego przekroczyć doświadczenie braku osoby, do której pisze i którą w ten sposób uobecnia. Twórczość epistolarna istnieje zatem po to, by wypełnić pustkę, jaką stwarza oddalenie. Staje się wówczas narzędziem, za pomocą którego można uobecnić nieobecnego w formie fantazmatycznej i wyobrażonej, uwidocznia pragnienie więzi wobec jej przerywania, jest wołaniem o wzajemność samotnego. W list wpisana jest dialogowość: zakłada on więź z Innym i automatyczny zwrot do adresata².

¹ S. Skwarczyńska, *Teoria listu*, opr. E. Feliksia k, M. Le ś, Białystok: Wyd. Uniwersyte- tu w Białymstoku 2006, s. 11. W dalszej części książki na oznaczenie tego wydania stosuję skrót TL (bezpośrednio w tekście wraz z numerem strony). Ważnym kontekstem niniejszych rozważań jest również artykuł z roku 1975, por. S. Skwarczyńska, *Wokół teorii listu (Paradoksy)*, w: t e j ż e, *Pomiędzy historią a teorią literatury*, Warszawa: Pax 1975, s. 178-186. Dalej w książce oznaczam go skrótem WTL.

² Por. J. Correia de Magalhães, *Le pacte du silence: l'écriture de l'absence dans Les lettres à Sandra de Vergílio Ferreira*, w: *La correspondance dans le monde méditerranéen (XVIe-XXe siècle). Pratiques sociales et représentations culturelles*, ed. V. P a r e l l o, [Perpignan]: Presses Universitaires de Perpignan 2008, s. 195.

Z drugiej strony, jeśli nawet nie pisze się listu bez wskazania adresata, to niezależnie od wszystkiego jest on tekstem z istoty swej samozwrotnym: „Listy i kartki pocztowe łączą nas z najbardziej ukrytą częścią nas samych: cierpieniem z powodu upływającego czasu, nieobecnością, zdziwieniem nieobecnością, nadchodzącą śmiercią. Śmierć, narodziny, zaproszenia, dni mijają. Starzejemy się, zdziwieni i każdego dnia coraz bardziej przekonujący się, że wszystko jest tylko milczeniem”³. List zatrzymuje więc podmiot będący w ruchu, zwracając go ku niemu samemu, a tym samym przywraca mu jego podmiotowość, panowanie nad własnym wewnętrznym obrazem i możliwość wykreowania zewnętrznej reprezentacji Siebie. Rozpatrywany z tej perspektywy, staje się niemal „królewską drogą” do poznania świata wewnętrznego nadawcy, odkrywając przed nim samym, a także przed adresatem, przestrzeń ukrytą dla zewnętrznego obserwatora.

List – podobnie jak biografia – sytuuje się od początku na wielu pograniczach, chociażby literatur (pięknej *versus* użytkowej), dyscyplin (humanistycznych *versus* społecznych), gatunków (które mogą go współtworzyć i w których może zostać wykorzystany) czy dyskursów (ich mnogość wynikająca z bogactwa samej epistolografii uniemożliwia nawet symboliczne wyliczenie najważniejszych). Nie pozwala się też łatwo zaklasyfikować do żadnej z istniejących kategorii ze względu na różnorodność form i funkcji, a także na rolę, jaką pełni: najpierw dla nadawcy i adresata, a potem dla szerszego grona odbiorców (wydawcy, profesjonalnych badaczy, szerokiego grona czytelników). Jego treść, obejmująca zarówno informacje przekazywane bezpośrednio przez podmiot, jak i ukryte w „warstwie głębokiej” tekstu, każdorazowo stanowi dla interpretatora wielkie wyzwanie ze względu na komunikacyjną złożoność przekazu jako wypowiedzi podmiotowej oraz na jego szeroki kontekst przedmiotowy (historyczno-społeczny, biograficzny, genologiczny, estetyczny i intertekstualny, kształtujący recepcję osoby i dzieła, wreszcie – literacki; wyliczenie to nie wyczerpuje oczywiście możliwych pól odniesienia). Ze względu na swój niejednoznaczny status prowokuje do stawiania trudnych pytań (dotyczących natury tekstu epistolarnego, możliwości i granic jego rozumienia oraz poznawania, adekwatnych metod badawczych, trafnych teorii wyjaśniających, które mogą stanowić zaplecze stawianych hipotez), zmusza też do praktycznego rozstrzygania niełatwych dylematów (choćby natury etycznej).

Skwarczyńska, zapowiadając cele i zadania, jakie patronowały pierwszej teorii listu, równocześnie wyraziła zdziwienie, że dotąd nikt nie uczynił tego gatunku przedmiotem głębszej refleksji, chociaż trudno wyobrazić sobie kulturę polską czy europejską bez epistolografii. Skoro „list należy do najważniejszych przez swą powszechność i do najbardziej uznanych”, trudno znaleźć racjonalny powód, dla którego „nauka nie zdobyła się na teorię” [TL, s. 20].

³ J-P. Arrou-Vignod, *Le discours des absents*, Paris: Éditions Gallimard 1993, s. 20; przekład własny za wersją oryginalną: «Lettres, cartes postales nous relient ainsi à la part la plus secrète de nous-mêmes: la souffrance du temps, l'absence, l'étonnement de l'absence, la mort qui vient. Deuils, naissances, faire-part, les jours passent. Nous vieillissons, nous étonnant chaque jour un peu plus de connaître que tout n'est que silence».

To zdziwienie autorki po osiemdziesięciu dwóch latach od wydania jej monografii nadal wydaje się aktualne: mimo tylu przeobrażeń, teoretycznych i metodologicznych zwrotów, przez cały ten czas polskie literaturoznawstwo pozostawiło epistolografię w jej teoretycznym wymiarze na obrzeżach swoich zainteresowań. Luki, jaka w ten sposób powstała, nie zapełniły studia nad listami ani uwagi teoretyczne formułowane na marginesie interpretacji lub innych rozważań, ani też pojedyncze artykuły o listach. Teorii nie zastąpiły interpretacje korespondencji, uwagi edytorów rękopisów, analizy językoznawcze skupione na komunikacyjnych aspektach listów czy ogólne dowartościowanie epistolografii. Obecna popularność listu, wyrażająca się chociażby w licznych przedsięwzięciach wydawniczych, dyskusjach prowadzonych na konferencjach naukowych oraz zauważeniu wzrastającego zainteresowania czytelników, którzy nie chcą uwierzyć w „śmierć listu”, tylko uwypukla nieobecność, puste miejsce tam, gdzie powinny być formułowane nowe teorie listu.

Argumenty jakoby *ars epistolandi* była sztuką, która przeżywa swój schyłek, formułowała już Stefania Skwarczyńska: „W miarę rozwijania się różnych, coraz wygodniejszych pośrednich środków porozumienia umniejsza się panowanie listu. Już gazeta wyparła w wielkiej mierze list informacyjno-narratywny. Jeszcze bardziej uczynił to telegram i telefon” [TL, s. 109-110]. Dziś do tej listy, na której nie znalazłby się już telegram, a jeśli telefon – to przede wszystkim w wersji mobilnej, należałoby dodać nowe media⁴, które wprowadziły radykalną zmianę ze względu na szybkość docierania korespondencji do odbiorcy, natychmiastowość i interaktywność w komunikacji oraz eliminowanie dystansu czasowego, tak charakterystycznego dla komunikacji epistolarnej⁵.

Tę pesymistyczną diagnozę w odniesieniu do dalszej obecności listów w kulturze po wielowiekowej dominacji jako środka komunikowania się na odległość powtórzyła Jolanta Sztachelska prawie siedemdziesiąt lat później we wprowadzeniu do *Sztuki pisanía*:

Pisanie listów jest dzisiaj sztuką zamierającą. Piszemy je sporadycznie, a w każdym razie rzadziej, niż czynili to nasi rodzice czy dziadkowie. Wszystkiemu winien jest chroniczny brak czasu, a także nasza wygoda, zmuszająca do korzystania ze środków komunikacji, które ów czas maksymalnie skracają, ale też nasze konwersacje, wyznania, listy, pozdrowienia, „*emalie*” niebezpiecznie standaryzują, pozbawiają intymno-

⁴ „Nowe media” rozumiem tak, jak proponował je definiować Roman Konik; por. R. Konik, *Najnowsze nowe media i stare nowe media. Spór o definicję nowych mediów*, „Dyskurs” 2016, nr 22, s. 20-39.

⁵ Warto już na początku zastrzec, że nowe media nie będą analizowane w tej książce ze względu na swą specyfikę i złożoność oraz to, że wyznaczają całkowicie nowe pole refleksji (zresztą nazywane są coraz częściej e-pistolografią, aby zaznaczyć istotną różnicę, jaka dzieli je od tradycyjnie rozumianej epistolografii). Poważne badania nad komunikacją elektroniczną dopiero się rozpoczynają – ich przegląd przedstawił Franciszek Drąg w referacie *Od listu do e-maila* wygłoszonym podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej *Ars epistolandi. Listy dawniej i dziś*, która odbyła się 9 i 10 czerwca 2018 r. w Krakowie.

ści, a może nawet... duszy? Daleka jestem od oskarżeń, ale tak jak telefon zmienił nasze obyczaje konwersacyjne, tak w najmłodszym pokoleniu Internet całkowicie przeobraził wyobrażenia na temat pisania listów⁶.

Słowa te padły w jednej z ważniejszych monografii wieloautorskich, która w roku 2000 na nowo wprowadziła do głównego nurtu literaturoznawstwa zagadnienie epistolografii w ujęciu historycznoliterackim.

Także Magdalena Popiel, rozpoczynając artykuł poświęcony listowi artysty i charakteryzując go w odniesieniu do epistolografii Stanisława Wyspiańskiego, stwierdziła, iż historia listu obfituje w kryzysy. Jako przykład podała przełom XVIII i XIX wieku, kiedy to list przestawał pełnić funkcję informacyjną. Do tego można by dodać kryzys średniowiecznej epistolografii w formule *ars dictaminis*, odnowionej dopiero przez Erazma z Rotterdamu oraz innych humanistów, którzy przyczynili się do sformułowania pierwszych autonomicznie funkcjonujących teorii listu, a w konsekwencji – odrodzenia listu w renesansie po okresie zastoju związanego z wszechobecną dominacją formuł i gotowych wzorów listów. Podobny kryzys widzi Popiel obecnie: „W literaturoznawczym dyskursie o liście na początku XXI wieku nie może nie zabrzmieć ton epitafulny: pochylamy się nad umarłym już prawie gatunkiem. W dobie SMS, korespondencji e-mailowej, a także kartek z wydrukowanym tekstem życzeń epistolografia staje się zamkniętym rozdziałem piśmiennictwa”⁷. Ale nie wszyscy podzielają ten niemal powszechnie panujący pesymizm co do przyszłości epistolografii. Na kryzys przecież zawsze można spojrzeć jako na szansę. Być może istotą rzeczy jest właśnie zmiana punktu odniesienia.

To prawda, że pisanie listów nie jest i być może nie będzie już nigdy aktywnością tak powszechną, jak bywało w tradycji tego gatunku. Nie oznacza to jednak, że sam list miałby rzeczywiście zniknąć. Wydaje się raczej, że jesteśmy świadkami odradzania się epistolografii niepoddawanej już presji codzienności, która z roku na rok traci swój użytkowy charakter (rolę tę przejmują szybsze i bardziej pod tym względem funkcjonalne nowe media) na rzecz twórczej ekspresji, wytwarzania efektu uobecnienia i międzyludzkiego kontaktu innej jakości niż za pomocą mediów elektronicznych.

Jeśli ktoś dziś pisze do kogoś „prawdziwe” listy (celowo pomijam korespondencję zawodową czy urzędową – ta ma się dobrze i na pewno nic nie zapowiada jej rychłego końca), dbając o wyraźny charakter pisma, potem idąc na pocztę, dobierając znaczek, najlepiej priorytetowy, by list dotarł możliwie jak najszybciej (obietnica doręczenia korespondencji „już następnego dnia” jest kusząca, choć często bywa niedotrzymywana), znaczy to nie mniej, nie więcej (przynajmniej w większości przypadków), że traktuje adresata/adresatkę jako osobę wyjątkową. Chce ją nie tylko poinformować

⁶ J. Sztachelska, [Zamiast wstępu], w: *Sztuka pisania. O liście polskim w wieku XIX*, red. J. Sztachelska, E. Dąbrowicz, Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku 2000, s. 7.

⁷ M. Popiel, *List artysty jako gatunek narracji epistolograficznej. O listach Stanisława Wyspiańskiego*, „Teksty Drugie” 2004, nr 4 [88], s. 115.

o tym i o owym, lecz przede wszystkim stara się to uczynić w sposób podkreślający nadzwyczajność relacji, jej swoistą intymność. Intymność, czyli chęć bycia z kimś bez świadków, jest immanentną cechą listu, łączonego z tajemnicą, ekskluzywnością – zakładającą wyłączność relacji pomiędzy „ja” i „ty”⁸.

Nowe miejsce epistolografii w krajobrazie współczesnych praktyk kulturowych potwierdzają powyższe słowa Anny Pekaniec, która z perspektywy młodego pokolenia badaczy epistolografii widzi w zmianie funkcji listu raczej szansę niż zagrożenie.

Równocześnie te nowe role i zadania trudno opisać w obrębie istniejącego języka badawczego, gdyż nie przystaje on już do owego „nowego życia listu” funkcjonującego równolegle do wielu możliwych sposobów komunikacji interpersonalnej (także tej dziejącej się w świecie wirtualnym); nie reprezentuje on w wymiarze symbolicznym tylko tego, co niegdyś, bo jego wartość niepomniernie wzrosła. Jeśli współcześnie ktoś pisze „prawdziwy” list – ma po temu ważne powody, które strukturalistów nie interesowały, a to właśnie ich metodologia nadal króluje w polskich pracach poświęconych listowi. Potrzeba odnowy nie tylko języka, ale przede wszystkim fundamentów teoretycznych, wydaje się zatem pilna.

Trzeba również podkreślić ogromną popularność, jaką korespondencja cieszy się współcześnie u wydawców i czytelników: na rynku ukazują się coraz to nowe tomy listów dwudziestowiecznych twórców i intelektualistów. Powraca też znana od starożytności praktyka wydawania własnych zbiorów korespondencji⁹. Obok tego coraz mocniej obecne są znów listy fikcyjne¹⁰ (także znane od starożytności) oraz eseje w formie listów¹¹. Mnożą się analizy bloków korespondencji, doktoraty¹², a także konferencje naukowe poświęcone w całości listom.

Warto odnotować jeszcze jeden sygnał zachodzących zmian związanych z epistolografią. Jest to wzrastająca rola instytucji bibliotecznych jako miejsc przechowywania i konserwowania zabytków epistolarnych. Oczywiście funkcję tę pełniły biblioteki już w przeszłości, ale liczba listów, jakie obecnie przechowywane są w rękopisach, z roku na rok rośnie. Jest to zapewne wynik zarówno większej świadomości odbiorców co do znaczenia korespondencji jako dokumentu historycznego, który powinien być

⁸ A. Pekaniec, *(Ponad)czasowe. Listy kiedyś i dziś*, „Znak” 2018, nr 5, s. 101.

⁹ Por. P. Auster, J. M. Coetzee, *Tu i teraz. Listy (2008-2011)*, przeł. K. Janusik, Kraków: Znak 2014.

¹⁰ Por. np. A. Bolecka, *Kochany Franz*, Warszawa: Wyd. Szipak 1999; J. Nowicki, *Dwaj panowie*, Warszawa: Bellona 2015; W. Leigh, *Sekretne listy Marilyn Monroe i Jacqueline Kennedy*, przeł. Z. Uhrynowska-Hanasz, Warszawa: Świat Książki 2003.

¹¹ Por. np. M. Vargas Llosa, *Listy do młodego pisarza*, przeł. M. Szafrńska-Brandt, Kraków: Znak 2012.

¹² Np. doktoraty: A. Sikory, *Źródła i rozwój szczerości jako kategorii kulturowej w świetle polskiej praktyki epistolograficznej przełomu XVIII i XIX wieku w kontekście przemian europejskich* (Wydział Polonistyki UW, 2014) czy S. Stępień, *Kształtowanie tożsamości romantycznej w epistolografii Adama Mickiewicza i George’a Gordona Byrona. Studium komparatystyczne* (Wydział Polonistyki UW, 2016).

przechowywany w odpowiednich warunkach, jak i znak czasu: listy postrzegane są dziś jako cenny artefakt. Oddawane są zatem do bibliotecznych archiwów zarówno pojedyncze listy, jak i całe zbiory korespondencji (nieraz posegregowane w tomy¹³).

Biblioteka Jagiellońska wśród rękopisów przechowywanych w magazynach ma bardzo bogaty zbiór korespondencji. Wystarczy przejrzeć rejestr przybytków rękopiśmiennych nawet za jeden rok, aby się przekonać o istotnym miejscu epistolografii wśród dokumentów oddawanych do biblioteki lub przez nią nabywanych¹⁴. Potwierdza to obserwację, że w ten sposób doceniona zostaje i epistolografia traktowana jako artefakt, i aktywność epistolarna jako czynność zmierzająca w sposób celowy do wytworzenia trwałego dobra kultury. List jako rękopis (a status ten ma charakter nobilitujący) znajduje swoje miejsce w bibliotece, a następnie jest zarówno przechowywany, jak i udostępniany. W ten sposób dokonuje się dowartościowanie jego dokumentacyjnego znaczenia jako świadectwa swoich czasów, wartego starań i instytucjonalnej ochrony, która zastępuje prywatnego odbiorcę; sytuacja ta kreuje również adresata drugiego poziomu¹⁵, a w dalszej perspektywie stwarza możliwość upublicznienia korespondencji (druk przestaje być do tego warunkiem koniecznym, gdy pojawia się instytucja pośrednicząca, jaką jest biblioteka).

Być może zatem to epistolografia XXI wieku będzie w przyszłości widziana jako „złoty wiek listu”, wreszcie wolnego od typowo użytkowej roli, poddanego instytucjonalnej ochronie i uzyskującego nobilitujący status „rękopisu”. Oczywiście taka zmiana nie obejdzie się bez kosztów, a jednym z nich będzie zapewne drastyczne zmniejszenie się korpusu tekstów w porównaniu z bogatymi zasobami XX wieku oraz epok wcześniejszych. Jeśli jednak ewolucja ta będzie prowadziła do zastąpienia ilości jakością (wynikającą z postrzegania listu jako szczególnego, w pewnym sensie elitarnego medium komunikacji), to być może stoimy tak naprawdę nie przed zjawiskiem „śmierci listu”, ale przed szansą na nowy sposób jego współegzystowania z człowiekiem XXI wieku. Skoro bowiem towarzyszył ludzkości od niepamiętnych czasów i nie

¹³ W roku 2014 do Biblioteki Jagiellońskiej trafiły np. dokumenty Jerzego Pogonowskiego (67 tomów listów pogrupowanych alfabetycznie według nazwisk nadawców) i Wandy Pogonowskiej z Żygulskich (13 tomów); oprócz tego autor zdeponował również napisane przez siebie listy, również w kilku tomach.

¹⁴ Np. zaledwie w jednym roku – 2014 – Biblioteka Jagiellońska zarejestrowała następujące rękopisy: siedem listów Józefa Ignacego Kraszewskiego do Filipa Loebensteina z lat 1878-1882, list Stanisława Wyspiańskiego do Seweryna Böhma, sekretarza Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie, listy Matejki do następujących adresatów: [Eliasz-Radzikowski] Walery; Gorzkowski Marian; Szubert Awita, listy Leona Szuberta (1829-1859) do rodziny, głównie matki [Barbary z Kosińskich] z lat 1850-1856, list Józefa Wąsowicza do Eugeniusza Romera z 1927 roku, 25 listów Jacka Malczewskiego z lat 1910-1924 czy 14 listów Jana Brzękowskiego z lat 1978-1980. Oprócz tego pojawiła się korespondencja piętnastu innych osób różnej objętości (od kilku listów do kilkudziesięciu tomów). Wykaz rękopisów i ich skrócone opisy można znaleźć również na stronie internetowej Biblioteki Jagiellońskiej (por. *Rejestr przybytków rękopiśmiennych*, [online] <https://bj.uj.edu.pl/akcesja/opisy?let=&yr=14&cid=31&limit=50>, [data dostępu: 1.02.2019]).

¹⁵ O poziomach odbioru i kolejnych relacjach epistolarnych – por. I 6.1.

wyparły go żadne dotychczasowe wynalazki, potencjalnie równie mu zagrażające (jak na przykład druk), trudno sobie wyobrazić, by nagle miał całkowicie zniknąć.

W świetle powyższych rozważań, wiążących obserwowany kryzys epistolografii z potencjalną szansą dla listu, sformułowanie nowej teorii tego gatunku wydaje się z jednej strony koniecznością, a z drugiej – szansą. Podejmując próbę stworzenia nowej teorii listu, mam oczywiście świadomość, jak trudno współcześnie powiedzieć „coś nowego” o liście, stając wobec jego wielowiekowej obecności w kulturze i mierząc się z tradycją badawczą sięgającą starożytności (bo już wówczas, choć fragmentarycznie, formułowane były pierwsze teorie listów). Równocześnie jednak wychodzę z założenia, że każda epoka musi budować swoje własne teorie, uwzględniające całości kształt uwarunkowań tworzących niepowtarzalną konfigurację w każdym wymiarze istotnym dla listu. Tak czynili badacze w przeszłości, co rusz podejmując nowe próby konceptualizacji epistolografii, które każdorazowo miały również zwrotny wpływ na samą praktykę pisanía listów.

Należałoby jednak zacząć od doprecyzowania tego, co konkretnie rozumiem pod pojęciem „nowa”. Oczywiście w pierwszym znaczeniu jest to sposób wytworzenia czytelnych odniesień do *Teorii listu*, która w całej książce traktowana jest jako mocny fundament refleksji epistolograficznej w Polsce. „Nowość” ma tu zatem charakter relatywny – nie wymazuje ani tym bardziej nie zastępuje monumentalnej pracy Skwarczyńskiej, o której wartości piszą wszyscy badacze, niezależnie jaką dziedzinę badań reprezentują. Jest raczej „dopełnieniem o nowe perspektywy” określonej koncepcji listu, która nie w każdym przecież aspekcie wymaga aktualizacji. Są w niej jednak obszary o wyraźnie historycznym znaczeniu lub ujęciu (na przykład problematyka psychologiczna odzwierciedlająca określony poziom wiedzy o człowieku, spór z formalizmem, przywiązanie do ścisłej klasyfikacji i typologii listu, zagadnienie jego literackości *versus* użytkowości); warto tematykę podjąć na nowo, czasem wychodząc z zupełnie innych założeń, a czasem przeformułując sposób ich konceptualizacji.

Nowa teoria listu zaczyna się zatem tam, gdzie swoją koncepcję zamyka Skwarczyńska, chociaż nie ogranicza się zakresem do problematyki obecnej w jej dziele. Do wszystkich zagadnień poruszanych przez nią staram się jednak w mniejszym bądź większym stopniu nawiązywać. Przykładowo jej rozważania nad stylem i językiem listu są na tyle wyczerpujące, że wraz z korpusem tekstów strukturalistycznych (które w tym przypadku dopełniają jej ujęcie) stanowi to całość, do której trudno byłoby dodać cokolwiek nowego; zagadnienia te traktuję jako do dziś aktualne, dlatego też nie poświęcam im osobnego miejsca. Niektóre problemy spośród pozostałych ważnych dla badaczki ujmuję jednak inaczej, formułuję je też w innym języku i sięgam po odmienną metodologię, niemniej trudno przeoczyć istniejące paralele pomiędzy obiema książkami. Mimo „nowości” w sensie „unowocześnienia” – koniecznego po upływie osiemdziesięciu dwóch lat przynoszących nową wiedzę o świecie i człowieku w ramach różnych nauk szczegółowych – jest to kontynuacja tamtego projektu badawczego, chociaż w innym kontekście i w odpowiedzi na inne potrzeby na polu badań epistolograficznych.

Sposób myślenia badaczki, jej szerokie horyzonty i otwartość na współpracę interdyscyplinarną na wspólnym polu badawczym, zwłaszcza w zakresie psychologii – to elementy, które są dla mnie równie podstawowe, co dla autorki *Teorii listu*:

Punktem wyjścia dla badań będzie już nie, jak w dziełach o charakterze czysto literackim, zawartość tekstu, lecz tekst w zespoleniu z pewnym fragmentem życia, z którego wypływa i który ukształca swoją skutecznością. Oczywiście tak zarysowany przedmiot badania nie może się ograniczyć do metod literackich, lecz wymagać będzie także metod badających życie. Toteż na pierwszy plan wysuną się metody nauk historycznych i socjologicznych. Specjalną rolę odegra tu biografia, która szczegółowo będzie się musiała zająć osobą autora i adresata. Poznanie duchowej atmosfery dzieła wymaga poznania prawdy psychologicznej o autorze, adresacie, o tych, którzy stwarzają otaczające dzieło życie. Stąd metody psychologii, psychologii tworzenia, a nade wszystko charakterologii odegrają tu wybitną rolę. Ze względu już nie na list, ale na korespondencję biegnącą torem życia jednostek, a więc i odzwierciedlającą życie ich duchowe w fali rozwojowej, konieczne są metody badania właściwe psychologii rozwojowej. [...] Niezależnie od wszystkich tych metod, związanych z rzeczywistością listu w jego walorach pozatekstowych, konieczne są i metody badań związane z uznaną zawartością literacką tekstu. A więc metoda filologiczna z analizą treści, operująca przede wszystkim spekulacją, wreszcie wszystkie możliwe, względnie wszystkie w danym wypadku przydatne metody badań literackich [TL, s. 13-14].

Teoretyczną ramę dla epistolografii postrzegam analogicznie: jako pole wspólne wielu dyscyplin humanistycznych i społecznych, które – współdziałając – mogą wnieść ogromny wkład w rozwój badań nad listem i jego rolę w kulturze, niezależnie od tego, czy punktem odniesienia będzie współczesna czy historyczna perspektywa oglądu korespondencji.

Bliska mi jest także nowatorska jak na tamte czasy koncepcja literaturoznawstwa otwartego na literaturę powszechną, komparatystycznego i interdyscyplinarnego zarazem, wpisująca epistolografię w kontekst badań polskich i zagranicznych, prac w ujęciu diachronicznym oraz synchronicznym. Chociaż rozdział wstępny przedstawiający aktualny stan badań z konieczności jest przeglądowy i w żaden sposób nie ma wyczerpywać tematu epistolografii, to jednak może dać wyobrażenie o roli kontekstu ponadnarodowego dla pogłębienia świadomości teoretycznej i metodologicznej badań prowadzonych w Polsce.

Pierwsza część książki skoncentrowana jest na nowej teorii listu, pomyślanej nie jako monolit czy też jednorodna „supermetoda”, mogąca swym zakresem objąć każdy tekst epistolograficzny: postrzegam ją raczej jako konstelację narzędzi i koncepcji, które na zasadzie modułowej można dobierać i komponować w zależności od potrzeb oraz specyfiki konkretnego bloku epistolarnego do analizy. Zaprezentowany na początku tej części przegląd istniejących definicji listu prowadzi do sformułowania nowego ujęcia, wokół którego budowane są następnie istotne dla listu zakresy tematyczne. Pojawiają się zatem takie zagadnienia, jak dialogowość, podmiotowość, autokreacja, autoprezentacja, świadomość i nieświadomość, reprezentacja, performatyw-

ność, samozwrotność, techniki Siebie oraz potrzeba i wola sensu. Konteksty te, dotąd często niewykorzystywane w analizie epistolografii, są praktyczną realizacją postulatów Skwarczyńskiej, by badać list interdyscyplinarnie, a równocześnie uwzględnić to, że: „dalece odmienne musi być podejście metodyczne badacza epistolografii od metod, którymi się nauka posługuje wobec innych działów literatury” [TL, s. 15]. Tę specyfikę listu widzę podobnie, dlatego proponuję wykorzystanie w analizach listu metod wywodzących się z różnych dyscyplin (badań nad dyskursem, neuronauk, filozofii umysłu, socjologii, psychologii społecznej i psychologii komunikacji). Tak jak Skwarczyńska postrzegam też wagę epistolografii dla badań biograficznych, dlatego – doceniając ogromną rolę, jaką pełnią listy jako dane obrazujące życie jednostki z jej własnej, subiektywnej, ale i podmiotowej perspektywy – analizuję również pogranicza listu, zwłaszcza jego biograficzność i autobiograficzność, a także związki z innymi gatunkami literackimi.

Nowa teoria listu to jednak praca, która – jako że powstała po długim okresie marginalizacji wątków teoretycznych i metodologicznych w epistolografii – musi zawierać nie tylko element ciągłości, ale i zerwania, nie tyle z tradycją badawczą zaczerpniętą od Skwarczyńskiej, ile ze sposobem uprawiania epistolografii w ramach strukturalizmu. Podejmuję zatem dyskusję związaną z takimi kwestiami, jak literackość *versus* użytkowość listu czy też zagadnienie „podmiotu epistolarnego”, próbując osadzić dawne spory w nowych kontekstach i przyglądając się, na ile ta zmiana perspektywy może zmienić sposób myślenia o liście. W ten sposób badania epistolograficzne wpisują w kontekst wcześniejszej własnej refleksji nad biografią i problematyki z nią związanej, również zdecydowanie krytycznej wobec strukturalizmu i jego śladów w biografistyce tak literackiej, jak – przede wszystkim – naukowej.

Monografia Skwarczyńskiej ma jeszcze jedną specyficzną cechę, która stanowi o jej ogromnej wartości poznawczej: badaczka nieustannie przeplata rozważania teoretyczne odwołaniami do listów lub konkretnych bloków korespondencji. Kontynuując tę tradycję wiązania rozważań teoretycznych i metodologicznych z praktyką badawczą, ale nie chcąc przy tym włączać analiz konkretnych listów do refleksji z założenia uogólniającej i abstrahującej od konkretnych przykładów, proponuję w ostatniej części książki sześć szkiców interpretacyjnych, w ramach których można obserwować, jak sprawdzają się konkretne teorie czy metody badawcze w działaniu, co pomagają wyjaśnić w listach i co w nich odsłaniają.

Tak pomyślany projekt nowego ujęcia listu zapewne nie jest propozycją doskonałą i z pewnością nie jedyną możliwą. Warto ją raczej potraktować jak otwarte zaproszenie do dyskusji nad listem dziś: w kulturze i badaniach naukowych, w oglądzie teoretycznym, wreszcie – w interpretacjach.

Abstract

The title of this book alludes to the *Theory of the letter* – the postdoctoral thesis of Stefania Skwarczyńska published in 1937 in Lviv, which remains a clear reference point for all researchers in Polish epistolography. Skwarczyńska's monograph, which is actually a huge research project, innovative both in the theoretical dimension (interdisciplinary perception, category of applied literature, definition and typology of the letter), as well in the dimension of literary history and interpretation (comparative approach, the first outline of the history of the letter, numerous examples of letters from various epochs), has not been updated in the years to come, although as the only work – among the generally few Polish books devoted to epistolography – it is still read by specialists in various fields dealing with letters. This gap is meant to be filled in by this monograph, which is also a continuation of Skwarczyńska's project, as well as its supplementation with new theoretical and research contexts, absent in pre-war reflection.

New theory of the letter is divided into two parts, which are preceded by an extensive introduction, aimed at presenting Polish epistolographic research against the background of foreign work – their problematics, scope and research fields. A special place among them is reserved for theoretical and literary proposals, starting from *Theory of the letter*, up to the latest concepts – Elżbieta Rybicka's or Lucyna Marzec's. Although they are just brief outlines, they constitute an important reference point for the whole proposed new theory of letters, which is modular in nature. The idea of replacing a comprehensive, uniform tool – the configuration of concepts and methods that are useful to a given block of epistolography – results from the conviction that a letter as a complex and multidimensional statement cannot be reduced to a strictly defined framework, identical for all letters regardless of their type or time of creation. It is the decision of the researcher, who takes into account the numerous conditions and context of a particular epistolary text, that conditions the choice of a given aspect of correspondence deemed as the most interesting; within this monograph, researchers will be able to get acquainted with many possible approaches to the issues useful in the analysis of letters going back to literary and linguistic tools, as well as concepts and methods developed within philosophy (personalist anthropology, philosophy of the mind, self-techniques) and social sciences (communication psychology, logotherapy, conversational analysis, or discourse analysis).

The theory of letters proposed in this monograph is presented in detail in the first part of the work, divided into six chapters. The book opens with an overview of the previously used approaches and characteristic qualities of letters, which leads to the formulation of a new definition, constituting the basis for another relevant five perspectives. In further chapters, such issues as dialogue, subjectivity, self-creation, self-presentation, consciousness and unconsciousness, representation, pragmatism and performativity of the letter, self-reflexivity, self-techniques and the need and will of meaning appear. These contexts, so far often unused in the analysis of epistolography, are a practical realization of Skwarczyńska's postulate to analyze letters in an interdisciplinary way and construct separate research methods for this genre. The second part of the monograph, in turn, brings six autonomous interpretative

studies, using previously proposed theories and research methods in the analysis of letters of such authors as Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Maria Konopnicka, Zbigniew Herbert or Sławomir Mrożek.

A comprehensive, theoretical-interpretive view of the letter as one of the oldest literary genres, invariably accompanying a literate man, documenting his struggle with reality and constituting a cultural “mirror” in which the subject leaves his own – forever embedded – reflection is a kind of “new opening” in epistological research, and at the same time an invitation to a lively academic debate on the place, function and meaning of letters both in the humanities and social sciences.

Résumé

L'ouvrage présent fait référence avec son titre à la *Théorie de la lettre* – une thèse d'habilitation de Stefania Skwarczyńska publiée en 1937 à Lvov, qui constitue jusqu'à aujourd'hui un point de référence lisible pour tous les chercheurs en épistolographie en Pologne. La monographie de Mme Skwarczyńska, qui est en réalité un grand projet de recherche, précurseur dans son dimension théorique (aspect interdisciplinaire, catégorie « littérature appliquée », définition et types de lettre) et constituant une interprétation historique et littéraire (approche comparative, premier aperçu de l'histoire de la lettre, nombreux exemples de lettres de diverses époques), n'a pas été mise à jour dans les années à venir, bien que restant la seule – parmi les rares ouvrages polonais consacrés à l'épistolographie – qui soit lue par des spécialistes en domaines divers, mais intéressés à des lettres. Ce vide devrait être comblé par cette monographie – une continuation du projet Skwarczyńska – par son complément de nouveaux contextes théoriques et scientifiques absents dans la réflexion d'avant-guerre.

La *Nouvelle théorie de la lettre* est divisée en deux parties, précédées d'une introduction complète, qui vise à présenter la recherche épistolaire polonaise sur le contexte des travaux étrangers: leurs problèmes, leur portée et les problèmes de recherche présents. Des propositions théoriques et littéraires prennent parmi eux une place particulière, avec la *Théorie de la lettre* pour commencer, et des conceptions les plus récentes – celles élaborées par Elżbieta Rybicka et Lucyna Marzec – pour terminer. Bien qu'elles aient un caractère sommaire et une forme de dissertation brève, elles constituent un point de référence important pour l'ensemble de la nouvelle proposition de théorie de la lettre, qui est de nature modulaire. L'idée de remplacer un outil complet et uniforme par une configuration de conceptions et de méthodes utiles à un bloc épistolaire donné découle de la conviction qu'une lettre, en tant qu'une expression complexe et multidimensionnelle, ne peut être réduite à une forme susceptible d'être fermée dans un cadre strictement défini, identique pour toutes les lettres, quelle que soit leur nature, type ou temps de création. Le choix d'un aspect de la correspondance, aspect considéré comme le plus intéressant dépend de la décision du chercheur, qui prend en compte les nombreuses conditions et le contexte d'un texte épistolaire particulier. Ainsi, dans le cadre de cette ouvrage, le chercheur est en mesure de se familiariser avec de nombreuses approches possibles aux problèmes particuliers, utiles pour l'analyse des lettres et pour l'utilisation des techniques littéraires et linguistiques, ainsi que de concepts et de méthodes développés au sein de la philosophie (anthropologie personnelle, philosophie de l'esprit, technique de soi) et des sciences sociales (psychologie de la communication, logothérapie, analyse conversationnelle, analyse du discours).

La théorie de la lettre proposée dans cet ouvrage est présentée en détail dans la première partie, divisée en six chapitres. Elle commence par une panorama d'ensemble des approches et caractéristiques de la lettre précédemment utilisés, ce qui conduit à la formulation d'une nouvelle définition, constituant la base de cinq autres aspects déterminant pour la lettre. Dans d'autres chapitres, apparaissent des thèmes tels que le dialogue, la subjectivité, la création de soi, la présentation de soi, la conscience et l'inconscience, la représentation, le pragmatisme et la performativité de la lettre, la réflexivité, les techniques de soi et le besoin

et la volonté de sens. Ces contextes, qui jusqu'à présent n'étaient pas souvent utilisés dans l'analyse épistolaire, restent une concrétisation du postulat de Skwarczyńska d'analyser la lettre de façon interdisciplinaire et de construire des méthodes de recherche distinctes pour ce genre. La deuxième partie de l'ouvrage comporte six études interprétatives autonomes, qui s'appuient sur les théories et méthodes de recherche proposées précédemment avec l'analyse de lettres d'auteurs tels que Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński, Maria Konopnicka, Zbigniew Herbert ou Sławomir Mrożek.

Une interprétation complète et théorique de la lettre en tant que l'un des genres littéraires le plus ancien, qui accompagne toujours un homme lettré, qui enregistre sa lutte avec la réalité et qui crée un «miroir» culturel dans lequel le sujet laisse pour toujours son image, demeure une sorte de «nouvelle ouverture» en recherches épistolaires, et en même temps une invitation à un débat scientifique sur la place, la fonction et le sens de la lettre dans les sciences humaines et sociales.

Książka nawiązuje tytułem do *Teorii listu* – pracy habilitacyjnej Stefanii Skwarczyńskiej, wydanej w 1937 roku we Lwowie, a do dziś będącej czytelnym punktem odniesienia dla wszystkich badaczy epistolografii w Polsce. Imponująca monografia lwowskiej badaczki, prekursorska w wymiarze teoretycznym, historycznoliterackim, komparatystycznym i interpretacyjnym, przez ponad osiemdziesiąt lat stanowiła jedyne całościowe ujęcie problematyki epistolograficznej. *Nowa teoria listu* powstała z bezpośredniej inspiracji tym projektem – jako jego kontynuacja a zarazem nowa propozycja, odpowiadająca na dzisiejsze zapotrzebowanie metodologiczne oraz badawcze.

Znalazły w niej rozwinięcie takie zagadnienia jak: dialogowość i komunikacja epistolarna, podmiotowość i filozofia umysłu, reprezentacja i samozwrotność, autokreacja i autoprezentacja, pragmatyczność i performatywność epistolografii, techniki Siebie oraz potrzeba i wola sensu. Uzupełnieniem tych rozważań jest sześć studiów interpretacyjnych, wykorzystujących wcześniej zaproponowane teorie i metody badawcze do analizy listów A. Mickiewicza, J. Słowackiego, Z. Krasińskiego, M. Konopnickiej, Z. Herberta czy S. Mrożka.

Całościowe spojrzenie na list jako jeden z najstarszych gatunków literackich, niezmiennie towarzyszący człowiekowi, dokumentujący jego zmagania z rzeczywistością i stanowiący kulturowe „lustro”, w którym podmiot pozostawia swe na zawsze utrwalone odbicie, jest zaproszeniem do debaty na temat miejsca, funkcji i znaczenia epistolografii zarówno w naukach humanistycznych, jak i społecznych.

Celem serii „Bibliotheca Iagellonica. Fontes et Studia” jest publikowanie wydań źródełowych, podstawą których są zbiory Biblioteki Jagiellońskiej. Zamierzeniem Redakcji serii jest również ogłaszanie prac naukowych (rozpraw doktorskich, monografii, prac analitycznych, katalogów) przygotowanych przez pracowników Biblioteki.

www.akademicka.pl

